

Chambre des Représentants

SESSION 1959-1960.

31 MARS 1960.

PROJET DE LOI

sur l'admissibilité du divorce lorsqu'un des conjoints au moins est étranger.

RAPPORT

FAIT AU NOM DE LA COMMISSION
DE LA JUSTICE (1)

PAR M. PIERSON.

MESDAMES, MESSIEURS,

Le projet de loi qui nous est transmis par le Sénat trouve son origine dans une proposition de l'honorable M. Rolin qui reprenait le texte d'une proposition antérieure du même auteur (session 1956-1957, doc. n° 390) telle qu'elle avait été amendée et adoptée par la Commission de la Justice du Sénat.

Le texte actuel avait été adopté à l'unanimité de la Commission sénatoriale, moins une abstention. En séance publique, il recueillit 58 voix contre 31 et 7 abstentions.

L'objet du projet est de déterminer la loi applicable par le juge belge lorsqu'il connaît d'une procédure en divorce entre étrangers ou entre époux dont l'un est belge.

(1) Composition de la Commission :

Président : M. Moyersoën.

A. — Membres : MM. Charpentier, Counson, De Gryse, Mme De Riemaeker-Legot, MM. Herbiet, Hermans, Lebas, Lefère, Lindemans, Mertens de Wilmars, Robyns, Smedts. — Boeykens, Hossey, Mme Lambert, MM. Merlot, Messinne, Pierson, Terwagne, Mme Vanderveken-Van de Plas, MM. Van Hoorick. — Janssens, Jeunehomme.

B. — Suppléants : MM. Cooreman, Fimmers, Gendebien, Kiebooms, Lefèvre (Th.), Saint-Remy. — Bohy, Craeybeckx, Deruelles, Mme Fontaine-Borguet, MM. Tielemans. — de Looze.

Voir :

180 (1958-1959) :

— N° 1 : Projet transmis par le Sénat.

Kamer der Volksvertegenwoordigers

ZITTING 1959-1960.

31 MAART 1960.

WETSONTWERP

op de toelaatbaarheid van de echtscheiding wanneer ten minste één van de echtgenoten een vreemdeling is.

VERSLAG

NAMENS DE COMMISSIE
VOOR DE JUSTITIE (1), UITGEBRACHT

DOOR DE HEER PIERSON.

DAMES EN HEREN,

Het ons door de Senaat overgezonden ontwerp van wet vindt zijn oorsprong in een voorstel van de geachte heer Rolin, waarin de tekst is overgenomen van een vroeger voorstel van dezelfde auteur (zitting 1956-1957, stuk n° 390) zoals het door de Senaatscommissie voor de Justitie was geamendeerd en aangenomen.

De huidige tekst is in de Senaatscommissie met algemene stemmen bij één onthouding aangenomen. In de openbare vergadering werd hij goedgekeurd met 58 tegen 31 stemmen en 7 onthoudingen.

Doel van het ontwerp is vast te stellen welke wet de Belgische rechter zal toepassen wanneer bij hem een procedure tot echtscheiding aanhangig wordt gemaakt tussen vreemdelingen of tussen echtgenoten van wie één Belg is.

(1) Samenstelling van de Commissie :

Voorzitter : de heer Moyersoën.

A. — Leden : de heren Charpentier, Counson, De Gryse, Mevr. De Riemaeker-Legot, de heren Herbiet, Hermans, Lebas, Lefère, Lindemans, Mertens de Wilmars, Robyns, Smedts. — Boeykens, Hossey, Mevr. Lambert, de heren Merlot, Messinne, Pierson, Terwagne, Mevr. Vanderveken-Van de Plas, de heren Van Hoorick. — Janssens, Jeunehomme.

B. — Plaatsvervangers : de heren Cooreman, Fimmers, Gendebien, Kiebooms, Lefèvre (Th.), Saint-Remy. — Bohy, Craeybeckx, Deruelles, Mevr. Fontaine-Borguet, de heren Tielemans. — de Looze.

Zie :

180 (1958-1959) :

— N° 1 : Ontwerp door de Senaat overgezonden.

En fait, la préoccupation essentielle des auteurs de la proposition et de ceux qui ont appuyé leur initiative a été de porter remède aux inconvénients moraux et sociaux dont souffrent de nombreuses compatriotes abandonnées par des maris italiens et qui se trouvent dans l'impossibilité d'obtenir la dissolution du lien conjugal parce que la loi nationale de leur mari n'admet pas le divorce.

La jurisprudence de notre Cour Suprême (Cass. 1re Chambre, 16 mai 1952, J. T. 346, 347) s'est en effet arrêtée au système dit du cumul des lois nationales. En vertu de ce système le mariage contracté entre une femme belge, demeurée belge après son mariage, et un sujet italien, est quant à ses effets relatifs aux personnes, soumis à la loi nationale de *chacun des époux*. Dès lors, il ne peut être dissous par le divorce, cause de dissolution prohibée par la loi de l'un des époux, en l'espèce par la loi du mari défendeur.

Le 16 février 1955, notre Cour Suprême avait connu de la même cause, toutes chambres réunies cette fois. Elle décidait que la loi étrangère qui prohibe le divorce n'est pas comme telle contraire aux principes de l'ordre public international belge.

Elle maintenait son adhésion au système du cumul des lois nationales, estimant que l'on ne pouvait déduire de la nationalité différente des époux (et du principe que leur état et capacité doivent être régis par des lois différentes) que les causes de dissolution de leur mariage doivent pour autant être déterminées individuellement pour chacun d'eux. La Cour Suprême estimait en effet que le lien matrimonial ne pouvait, à la fois, être rompu à l'égard de l'un des époux et subsister à l'égard de l'autre. Enfin, la Cour proclamait que si l'époux belge trouve dans l'article 3 du Code Civil le droit de demander le divorce, son conjoint italien puise dans la même disposition le droit de se prévaloir de l'indissolubilité du mariage conformément à sa loi nationale.

Toutefois, c'est à juste titre que M. De Baeck, rapporteur de la proposition au Sénat, a fait état de l'avis de M. Hayoit de Termicourt, procureur général près la Cour de Cassation, et dans lequel ce dernier semblait souhaiter une intervention du législateur en la matière.

Voici, en effet, en quels termes s'exprimaient les conclusions du Procureur Général données avant l'arrêt des chambres réunies du 16 février 1955 :

« ... Cette réforme et cette transaction délicates relèvent du législateur. N'était-ce pas d'ailleurs à celui-ci que votre arrêt du 16 mai 1952 adressait un discret appel, lorsqu'il décidait que la solution, qu'il faisait sienne, était la seule admissible « dans l'état actuel de la législation » ?

La jurisprudence de la Cour Suprême n'a pas créé la paix judiciaire. Nos cours et tribunaux demeurent impressionnés par les conséquences pratiques et les effets sociaux déplorable qu'elle entraîne.

Un gros courant d'opinion souhaite une intervention des Chambres.

Si une réforme législative apparaît donc souhaitable, à quel autre système peut-on se rallier ?

Le Sénat avait le choix entre le système de la préférence donnée à la loi du demandeur qui est celui de la loi uniforme relative au droit international privé prévue par le traité signé à La Haye le 11 mai 1951 entre les trois pays de Benelux et celui de la proposition Rolin qui accepte en

In feite hebben de initiatiefnemers van het voorstel en zij die het hebben gesteund in de eerste plaats de morele en sociale nadelen willen verhelpen, welke talrijke landgenoten ondervinden, die door hun Italiaanse echtgenoot verlaten zijn en onmogelijk de ontbinding van hun huwelijk kunnen verkrijgen omdat de nationale wet van hun echtgenoot zich tegen echtscheiding verzet.

De rechtspraak van ons Opperste Gerechtshof (Cass. 1ste Kamer, 16 mei 1952, J. T. 346, 347) heeft immers geopteerd voor het stelsel van de zogenaamde cumulatie van de nationale wetten. Krachtens dit stelsel is het huwelijk, gesloten tussen een Belgische vrouw, die na haar huwelijk Belg blijft, en een Italiaans onderdaan, onderworpen aan de nationale wet van *ieder der echtgenoten*, wat betreft zijn gevolgen voor de personen. Derhalve kan het niet door echtscheiding worden ontbonden, daar de wet van een van de echtgenoten, *in casu* de wet van de echtgenoot-verweerder, zich verzet tegen die grond van ontbinding.

Op 16 februari 1955 heeft ons Opperste Gerechtshof, ditmaal met verenigde kamers van dezelfde zaak kennis genomen. De beslissing luidde dat de buitenlandse wet welke de echtscheiding verbiedt als dusdanig niet strijdig is met de beginselen van de Belgische internationale openbare orde.

Het Hof hield zich aan het stelsel van de cumulatie van de nationale wetten, daar het van oordeel was dat uit de verschillende nationaliteit van de echtgenoten (en uit het beginsel dat hun staat en bevoegdheid door verschillende wetten dienen te worden beheerst) niet mocht worden afgeleid dat de gronden tot ontbinding van hun huwelijk derhalve voor ieder van hen persoonlijk moeten worden vastgesteld. Het Opperste Gerechtshof sprak de mening uit dat de huwelijksband niet ten aanzien van een van de echtgenoten kan worden verbroken en tegelijk ten aanzien van de andere kan blijven voortbestaan. Ten slotte verklaarde het Hof dat indien de Belgische echtgenoot op grond van artikel 3 van het Burgerlijk Wetboek het recht heeft de echtscheiding te eisen, zijn Italiaanse echtgenoot op grond van dezelfde bepaling het recht heeft zich op de onverbreekbaarheid van het huwelijk overeenkomstig zijn nationale wet te beroepen.

Doch terecht haalde de heer De Baeck, verslaggever over het voorstel in de Senaat, het advies aan van de heer Hayoit de Termicourt, procureur-generaal bij het Hof van Cassatie, waarin deze een initiatief van de wetgever ter zake wenselijk scheen te achten.

Ziehier in welke bewoordingen de Procureur-Generaal zijn conclusies formuleerde vooraleer de verenigde kamers hun arrest hebben gewezen.

« ... Die delicate hervorming en transactie behoren tot de bevoegdheid van de wetgever. Deed trouwens uw arrest van 16 mei 1952 geen discreet beroep op hem toen het besloot dat de oplossing welke het aanhield « in de huidige stand van de wetgeving » de enig mogelijke was.

De rechtspraak van het Opperste Hof heeft geen rechtsvrede gebracht. Voor onze gerechtshoven en rechtbanken blijven de praktische consequenties en de betreurenswaardige sociale gevolgen ervan een voorwerp van bezorgdheid.

In brede lagen van de opinie wordt gewenst dat de Wetgevende Kamers zouden ingrijpen.

Aangezien een hervorming van de wet dus wenselijk blijkt, kan men zich afvragen welk ander stelsel moet worden aangenomen.

De Senaat had de keuze tussen het stelsel waarbij de voorkeur wordt verleend aan de wet van de eiser, dat ook geldt in de eenvormige wet betreffende het internationaal privaatrecht gevoegd bij het op 11 mei 1951 tussen de drie Beneluxlanden ondertekende Verdrag, en het stelsel ver-

principe la *lex fori*, et est en fait analogue au système qui accorde préférence à la loi du domicile des conjoints.

A la réunion de la Commission du Sénat du 25 novembre 1958, le Ministre de la Justice avait rappelé, comme l'a fait son délégué à la réunion de votre Commission, que la proposition Rolin offre une solution différente de celle admise par la loi uniforme annexée au traité Benelux du 11 mai 1951.

Cette objection n'a pas empêché le Sénat d'accorder sa préférence au texte qui nous est transmis.

D'une part, il a considéré que le sort du projet de loi uniforme n'était pas assuré, que le Gouvernement néerlandais ayant lui-même demandé et obtenu la signature d'un protocole additionnel demandant l'exclusion de l'article 3 — protocole dont le Parlement Belge n'est pas encore saisi, tandis qu'en Belgique même d'autres dispositions, tel l'article 9, font l'objet de critiques.

D'autre part, et surtout, il a estimé que la disposition du projet de loi uniforme relative au divorce se heurtait à des graves objections.

Le rapporteur du Sénat, M. De Baeck, relève dans ce texte les inconvénients suivants :

1) La loi nationale de l'époux demandeur déterminant dans quel cas le divorce peut être admis, un époux belge pourra donc obtenir le divorce contre son conjoint italien, qui de son côté se le verra refuser à raison de sa loi nationale. On se heurtera ainsi aux graves objections signalées par le Procureur Général dans ses conclusions avant l'arrêt du 16 mai 1952, et que le rapport de l'honorable M. De Baeck reprend (pages 4 et 5).

2) Non seulement l'époux étranger, innocent, dont la loi nationale prohibe le divorce, sera désarmé devant son conjoint belge coupable, mais en cas de torts réciproques, l'époux belge obtiendra le divorce que son conjoint se verra refuser et il lui sera accordé la pension prévue par l'article 301 du Code Civil; il gardera les avantages du mariage (articles 299 et 300 du Code Civil) et obtiendra en principe la garde des enfants.

La proposition Rolin, en revanche, établit une égalité complète entre les deux conjoints quels que soient leur nationalité ou leur sexe.

On peut ajouter que la disposition du projet Benelux, dans sa fidélité à la notion du statut personnel national, s'écarte du courant actuel du droit international privé.

Votre Commission, après discussion, s'est ralliée à la solution du Sénat.

Toutefois, un membre a fait une objection à la disposition transitoire qui permet à l'époux qui a obtenu la séparation de corps de demander la conversion de cette séparation en divorce. Le texte incriminé prévoit que le Tribunal admettra cette conversion s'il est justifié que la nationalité de l'un des époux faisait obstacle à l'admissibilité du divorce au moment de l'introduction de la demande en séparation de corps.

L'objection peut être résumée comme suit : la conversion prévue par la disposition transitoire paraît devoir être automatique, dès l'instant où il est établi qu'au moment de

vat in het voorstel Rolin, dat in beginsel de *lex fori* aanneemt en in feite overeenkomt met het stelsel waarbij de voorkeur wordt gegeven aan de wet van de woonplaats van de echtgenoten.

In de vergadering van de Senaatscommissie van 25 november 1958 had de Minister van Justitie erop gewezen, en zijn vertegenwoordiger heeft dit in uw Commissie eveneens gedaan, — dat het voorstel Rolin een andere oplossing biedt dan deze voorgestaan door de eenvormige wet die bij het Beneluxverdrag van 11 mei 1951 is gevoegd.

Deze bemerking heeft de Senaat er niet van teruggehouden de voorkeur te geven aan de tekst die ons is overgezonden.

Eenzijds was hij van oordeel dat het niet zeker is dat het ontwerp van eenvormige wet wordt goedgekeurd, daar de Nederlandse Regering zelf de ondertekening van een aanvullend protocol heeft gevraagd en verkregen, waarbij om de intrekking van artikel 3 wordt verzocht — protocol dat nog niet aan het Belgisch Parlement is voorgelegd; voorts bestaan ook in België bezwaren tegen zekere bepalingen, o.m. tegen artikel 9.

Verder oordeelde de Senaat met name dat tegen de bepaling van het ontwerp van eenvormige wet betreffende de echtscheiding ernstige bezwaren bestaan.

De verslaggever in de Senaat, de heer De Baeck, heeft dienaangaande de volgende bezwaren aangehaald :

1) Wanneer de nationale wet van de echtgenoot die echtscheiding eist, bepaalt in welke gevallen deze kan worden uitgesproken, zal een Belg echtscheiding van zijn Italiaanse echtgenoot kunnen verkrijgen, aan wie ze echter geweigerd zal worden op grond van de Italiaanse wetgeving. Zo zal men voor de ernstige bezwaren komen te staan, waarop de Procureur-Generaal heeft gewezen in zijn conclusies vóór het arrest van 16 mei 1952, welke overigens zijn overgenomen in het verslag van de heer De Baeck (blz. 4 en 5).

2) Niet alleen zal de buitenlandse echtgenoot, wiens nationale wet de echtscheiding verbiedt, ontwapend zijn tegenover zijn schuldige Belgische echtgenoot, maar ingeval de echtscheiding ten nadele van beide echtgenoten is uitgesproken zal de Belgische echtgenoot de echtscheiding verkrijgen die aan de andere echtgenoot geweigerd wordt en zal hij ten laste van deze de uitkering tot onderhoud krijgen, bepaald in artikel 301 van het Burgerlijk Wetboek; hij zal de voordelen behouden die hij bij het huwelijk heeft verkregen, (artikelen 299 en 300 van het Burgerlijk Wetboek) en in principe worden de kinderen aan hem toevertrouwd.

Het voorstel Rolin daarentegen stelt de twee echtgenoten, ongeacht hun nationaliteit of geslacht, geheel op dezelfde voet.

Hieraan kan worden toegevoegd dat het bepaalde in het Benelux-ontwerp, dat het bij de notie van de nationale persoonlijke rechtspositie houdt, afwijkt van de huidige tendens in het internationaal privaatrecht.

Na beraadslaging heeft uw Commissie zich uitgesproken voor de oplossing van de Senaat.

Een lid heeft nochtans bezwaar gemaakt tegen de overgangsbepaling waarbij de echtgenoot, die de scheiding van tafel en bed heeft verkregen, de gelegenheid wordt geboden de omzetting daarvan in echtscheiding te eisen. De bepaling in kwestie houdt in dat de Rechtbank deze omzetting zal inwilligen indien is gebleken dat de nationaliteit van één der echtgenoten de echtscheiding verhinderde op het ogenblik dat de eis tot scheiding van tafel en bed is ingesteld.

De opwerping kan als volgt worden samengevat : de door de overgangsbepaling vastgestelde omzetting schijnt automatisch te zullen worden toegepast zodra vaststaat dat,

l'introduction de la demande en séparation de corps la nationalité de l'un des époux mettait obstacle à l'introduction d'une demande en divorce. Or, il peut se faire que le conjoint, défendeur dans la dite action en séparation de corps, ait négligé de se défendre, ou d'exercer un recours (opposition ou appel) pour le motif que l'action ne tendait qu'à une séparation de corps — n'entraînant pas la rupture du lien conjugal. S'il avait pu prévoir que la décision de séparation de corps était susceptible d'être convertie en divorce, sans son consentement, le dit conjoint se fût peut-être défendu dans l'instance en séparation de corps, ou eût exercé les voies de recours lui reconnues.

Votre Commission fut sensible à cette objection. Elle songea dès lors à amender la disposition transitoire en prévoyant que la partie originairement défenderesse à l'instance en séparation de corps, pourrait, lors de l'introduction d'une demande en conversion, exercer les droits de recours qu'elle n'avait pas exercés dans l'instance en séparation de corps.

Pareil amendement entraînerait fatalement le droit, pour le Tribunal saisi sur opposition, ou pour la Cour, de déclarer irrecevable ou non fondée la demande originaire qui tendait à la séparation de corps.

Cette conséquence appela de la part du même commissaire une autre objection. Dans l'hypothèse envisagée de la séparation de corps mise à néant, la séparation de biens consécutive à la première décision, que les parties considéraient comme définitive, aura parfois perduré pendant des années. Comment considérer qu'elle doive être censée n'avoir jamais été prononcée? Des tiers ne risquent-ils pas d'être lésés?

En conclusion de ces divers échanges de vues, votre Commission a estimé préférable, après avoir adopté les trois premiers articles du projet, de supprimer purement et simplement l'article 4 qui édictait la disposition transitoire critiquée.

L'ensemble du projet ainsi amendé a été adopté par 143 voix et 4 abstentions.

Le présent rapport a été approuvé à l'unanimité.

Le Rapporteur,

M.-A. PIERSON.

Le Président,

M. MOYERSON.

AMENDEMENT

ADOPTÉ PAR LA COMMISSION.

Art. 4.

Disposition transitoire.

Cet article est supprimé.

op het ogenblik van de instelling de eis tot scheiding van tafel en bed, de nationaliteit van één der echtgenoten een beletsel vormde voor de instelling van een eis tot echtscheiding. Nu kan het gebeuren dat de andere echtgenoot, dit is de verweerder bij de voornoemde eis tot scheiding van tafel en bed, heeft nagelaten te voorzien in zijn verdediging of gebruik te maken van een rechtsmiddel (verzet of hoger beroep) op grond van de overweging dat de eis slechts betrekking had op een scheiding van tafel en bed en geen verbreking van huwelijksbanden met zich bracht. Indien hij had kunnen voorzien dat de uitspraak van de scheiding van tafel en bed zonder zijn toestemming in echtscheiding kon worden omgezet, dan had de bedoelde echtgenoot wellicht tijdens het geding tot scheiding van tafel en bed in zijn verdediging voorzien of gebruik gemaakt van de openstaande rechtsmiddelen.

Uw Commissie was niet ongevoelig voor dit bezwaar. Ze vatte dan ook het voornemen op de overgangsbepaling te wijzigen in dier voege, dat de echtgenoot, die aanvankelijk als verweerder optrad in het geding tot scheiding van tafel en bed, op het ogenblik dat hij de eis tot omzetting indient, de rechtsmiddelen zou kunnen aanwenden waarvan hij geen gebruik heeft gemaakt bij het geding tot scheiding van tafel en bed.

Dergelijke wijziging zou onvermijdelijk met zich brengen dat de Rechtbank, waarvoor het geding ingevolge verzet wordt gebracht, of het Hof, het recht zouden hebben de aanvankelijke eis tot scheiding van tafel en bed niet-ontvankelijk of ongegrond te verklaren.

Deze consequentie was voor hetzelfde lid een aanleiding om nog een ander bezwaar te maken. Ingeval, zoals hierboven is gezegd, de scheiding van tafel en bed niet-ontvankelijk wordt verklaard, kan het voorkomen dat de scheiding van goederen volgend op de eerste uitspraak, welke partijen definitief achtten, soms jarenlang geduurd heeft. Hoe kan men er dan toe komen ze als nooit uitgesproken te beschouwen? Bestaat hier niet het gevaar dat derden worden benadeeld?

Tot slot van deze diverse gedachtenwisselingen heeft uw Commissie, na de eerste drie artikelen van het ontwerp te hebben aangenomen, het verkieslijk geacht artikel 4, waarin de overgangsbepaling vervat was, zonder meer te schrappen.

Het aldus gewijzigd ontwerp werd in zijn geheel aangenomen met 14 stemmen en 4 onthoudingen.

Het onderhavig verslag is met algemene stemmen goedgekeurd.

De Verslaggever,

M.-A. PIERSON.

De Voorzitter,

M. MOYERSON.

AMENDEMENT

AANGENOMEN DOOR DE COMMISSIE.

Art. 4.

Overgangsbepaling.

Dit artikel wordt weggelaten.